

industrialisatie met alle kenmerken vanden al ongeveer een eeuw bezig zich over Europa te verspreiden: aanvankelijk beperkt tot bepaalde regio's, vanaf ongeveer 1850 steeds algemener. Kenmerkend voor dit transformatieproces, dat in Nederland overigens pas na 1875 valt waar te nemen, waren de verdwijning van de huisindustrie, de concentratie van de industriële bedrijvigheid in grote, anoniem makende fabrieken, waarin op grote schaal steeds verder gaande technologische innovaties werden toegepast en de bediening van machines, resultaat van die innovaties, door loonarbeiders. De onbarmhartige toepassing van de wet van vraag en aanbod op de loonstandaard leidde voor het merendeel van de fabrieksarbeiders tot een menonwaardig leven. Sociaal bewogen bisschoppen, priesters en lekenangelovigen in verschillende Europese landen lieten dan ook niet na er bij de paus - eerst Pius IX, later Leo XIII - op aan te dringen zich openlijk uit te spreken over de 'res novae' en de noodlottige gevolgen ervan. De verschijning van *Rerum Novarum* betekende een honorering van die verzoeken. De 'res novae' werden in deze encycliciek in ondubbelzinnige bewoordingen beschreven en beoordeeld, beter gezegd veroordeeld.

Want toen in de vorige eeuw de vroegere gilden waren afgeschaft, zonder dat nieuwe hulpmiddelen in de plaats kwamen, en bovendien de staatsinstellingen en de wetten zich hadden losgemaakt van de voorvaderlijke godsdienst

zo wordt in de inleiding betoogd,

vielen de arbeiders, niet verenigd en onverdedigd als zij waren, langzamerhand ten prooi aan onmenselijke praktijken van hun meesters en aan een bandeloze concurrentiezucht. De ellende werd nog vergroot door een alles-verslindende woeker, die, alhoewel meermalen door de Kerk veroordeeld, telkens weer, zij het in andere vormen, door hebzuchtige speculanten wordt gedreven. Hierbij komt het feit, dat enkele weinigen nagenoeg de gehele heerschappij verkregen over de arbeidsmarkt en over heel de handel, zodat een zeer klein aantal machtige geldmagnaten een bijna-slavenjuk hebben opgelegd aan de onafzienbare menigte proletariërs'.⁹

9. Citaten, ontleend aan *Rerum Novarum*, zijn uit de Nederlandse vertaling, uitgegeven in *Ecclesia Docens*, Hilversum 1948. De vertaling is van L. Zeinstra.